

УДК 336.7

Терещенко Г.М., канд. екон. наук
завідувач відділу фінансових ринків ДННУ
«Академія фінансового управління» Мінфіну України

ДЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУЦІЙ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ

Порушується проблема декапіталізації небанківських фінансових інституцій, зокрема кредитних спілок і страхових компаній. Метою статті є дослідження основних показників діяльності, а також виокремлення проблем розвитку кредитних спілок і страхових компаній в умовах фінансово-економічної кризи. На основі емпіричних та інших методів наукового пізнання зроблено висновки стосовно основних чинників, які впливають на ефективність діяльності небанківських фінансових інституцій. Основне науково-практичне значення результатів дослідження полягає у визначенні основних проблем розвитку кредитних спілок і страхових компаній, що є необхідною передумовою для пошуку науково обґрунтованих шляхів удосконалення функціонування небанківських фінансових інституцій¹.

Ключові слова: фінансовий сектор, небанківські фінансові інституції, кредитні спілки, страхові компанії, капіталізація, декапіталізація.

JEL: G32, G38, H54, H83

В умовах фінансово-економічної та соціально-політичної кризи в Україні гостро постала проблема декапіталізації фінансових інституцій. Серед негативних факторів, які вплинули на декапіталізацію, зокрема небанківських фінансових інституцій, можна виділити: економічну, політичну, правову, соціальну нестабільність, затягування ринкових реформ у різних секторах економіки. Організаційно-економічний стан небанківських фінансових інститутів оцінюється як незадовільний: більшість інститутів мають низьку капіталізацію, надають обмежений спектр послуг обмеженому колу клієнтів, відчують дефіцит висококваліфікованих кадрів, характеризуються високим ступенем ризиковості у проведенні фінансових операцій.

З огляду на особливе соціально-економічне значення розвитку небанківських фінансових інститутів в Україні особливої уваги потребує дослідження проблем їхнього функціонування, зокрема питання декапіталізації кредитних спілок і страхових компаній.

До фінансово-економічної кризи 2008 р. кредитні спілки в Україні розвивалися досить динамічно. Постійно зростала кількість кредитних спілок та їх учасників, що свідчило про зростання інтересу споживачів до цього сектора фінансового ринку, а також про привабливість системи кредитної кооперації і мікрокредитування для середньозабезпечених верств населення завдяки їх певним перевагам перед банківським кредитуванням.

Кредитні спілки створювалися насамперед з метою акумуляції заощаджень своїх членів та їх взаємного кредитування. Об'єднання громадян у кредитні спілки може здійснюватися за професійною, релігійною, територіальною або іншими ознаками. Тобто ініціаторами їх утворення можуть виступати відповідно підприємства, профспілки, церковні громади, місцеві органи самоврядування. Спільність інтересів осіб, які формують кредитну спілку, визначається потребами у дохідному розміщенні власних коштів і можливістю оперативного отримання кредиту на власні потреби.

На початку становлення кредитних спілок в Україні спостерігалася тенденція до нарощування їхніх сукупних активів. І загалом система кредитних спілок в Україні

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР «Рекапіталізація фінансового сектора економіки України як передумова її модернізації» (державний реєстраційний № 0115U004139).

демонструвала високі темпи зростання всіх основних показників діяльності, зокрема, зростання вкладів (внесків) членів кредитних спілок на депозитні рахунки загалом і в розрахунку на одного члена кредитної спілки, який має депозитний рахунок, свідчили про зростання довіри споживачів до кредитних спілок – і не тільки як власне до кредитних, а й як до депозитних установ. Ситуація у негативний бік кардинально змінилася після кризового 2008 р.

Варто відзначити, що тенденції розвитку кредитних спілок мали і мають як позитивні, так і негативні сторони.

Про позитивні тенденції розвитку кредитних спілок у докризовий період свідчило таке: кредитні спілки демонстрували високі темпи зростання всіх основних показників діяльності; збільшувався рівень капіталізації переважної кількості кредитних спілок, а також суттєво покращувався фінансовий стан частини кредитних спілок, які ще нещодавно оцінювалися як недостатньо фінансово стабільні та платоспроможні; динаміка утворення кредитних спілок була незначною порівняно з динамікою формування мережі відокремлених підрозділів уже діючих на ринку кредитних спілок.

Основними негативами у розвитку кредитних спілок були і, можна стверджувати, що залишаються: якість руху (наявність «сірого сектора»), велика кількість кредитних спілок, які ледь-ледь животіли, порушення кооперативних принципів у діяльності значної кількості кредитних спілок); ринкове позиціонування (структура кредитного портфеля, відсоткові ставки, політика формування та управління активами та пасивами, впровадження нових видів послуг і ринкових інструментів, наявність узгодженої довготермінової ринкової стратегії); системна завершеність (доступ до дешевих і довгих ресурсів, необхідне сервісне супроводження, наявність механізмів підтримання фінансової стабільності кредитних спілок і гарантування вкладів їх членів, ступінь системної інтеграції кредитних спілок у режимі саморегулювання).

У докризовий період (до 2008 р.) у процесі становлення й розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні науковці виділяють шість етапів[1]. Перший етап (1991–1993 рр.) характеризувався відновленням в Україні кредитної кооперативної ідеї та формуванням початкової правової основи діяльності кредитних спілок. Другий етап (1994–1997 рр.) характеризувався створенням Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ), впровадженням міжнародних програм щодо розвитку вітчизняних кредитних спілок і моделюванням кредитних спілок України відповідно до зазначених програм. Третій етап (1998–2000 рр.) – це етап подальшої розбудови кредитних спілок України, налагодження контактів із міжнародними кооперативно-фінансовими організаціями для здійснення Програм мікрокредитування через кредитні спілки тощо. Четвертий етап (2001–2003 рр.) характеризувався ухваленням основного і рамкового законів щодо встановлення правового поля діяльності кредитних спілок, подальшим фінансовим зміцненням та формуванням рейтингової системи оцінки діяльності цих установ. П'ятий етап (2003–2005 рр.) у розвитку кредитного руху в Україні є найважливішим, тому що діяльність кредитних спілок приведена у повне правове поле і забезпечено її регулювання державними структурами. Шостий етап (2005–2007 рр.) характеризується тим, що кредитні спілки відповідно до соціальних принципів кредитної кооперації об'єднуються в асоціації та об'єднані кредитні спілки з метою стабілізації їхньої діяльності.

На сьогодні можна виокремити сьомий і восьмий етапи розвитку кредитних спілок. Сьомий етап (2008–2013 рр.) характеризувався незначним зростанням капіталізації після кризи, втім негативні наслідки для вітчизняних кредитних спілок не були подолані. Кредитні спілки у цей період перебували у стадії стагнації та поступового відпливу капіталу і зменшення кількості учасників. Восьмий етап (2014 р. і до сьогодні) характеризується декапіталізацією кредитних спілок і зниженням майже всіх показників діяльності, що пов'язано з глибокою соціально-економічною та політичною кризою, анексією АР Крим і проведенням військової операції на сході України.

Динаміку основних показників діяльності вітчизняних кредитних спілок з 2007 р. по 2014 р. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

 Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок
у 2007–2014 рр.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість КС	784	829	755	659	613	617	624	589
Кількість членів КС, тис. осіб	2 392,0	2 669,4	2 190,3	1 570,3	1 062,4	1 095,9	980,9	821,6
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках, тис. осіб	245,3	164,0	117,0	78,9	48,0	44,9	40,3	31,5
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори, тис. осіб	561,5	578,1	423,6	343,0	249,3	254,0	233,6	186,6
Загальні активи, млн грн	1 138,9	3 253,5	4 218,0	3 432,2	2 386,5	2 656,9	2 598,8	2 338,7
Капітал, млн грн	1 552,0	1 714,0	765,8	1 117,3	942,9	1 088,7	1 055,6	1 048,7

Джерело: складено за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua/>

Зважаючи на аналіз динаміки розвитку кредитних спілок в Україні, можна відзначити значне зниження показників діяльності. Тільки кількість вітчизняних кредитних спілок з кризового 2008 р. скоротилася на 240 одиниць. Кількість членів кредитних спілок скоротилася на 1570,4 тис. осіб – з 2 392,0 тис. осіб у 2008 р. до 821,6 тис. осіб у 2014 р. Також на 213,8 тис. осіб скоротилася кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках (рис.1). Скоротилася кількість членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори.

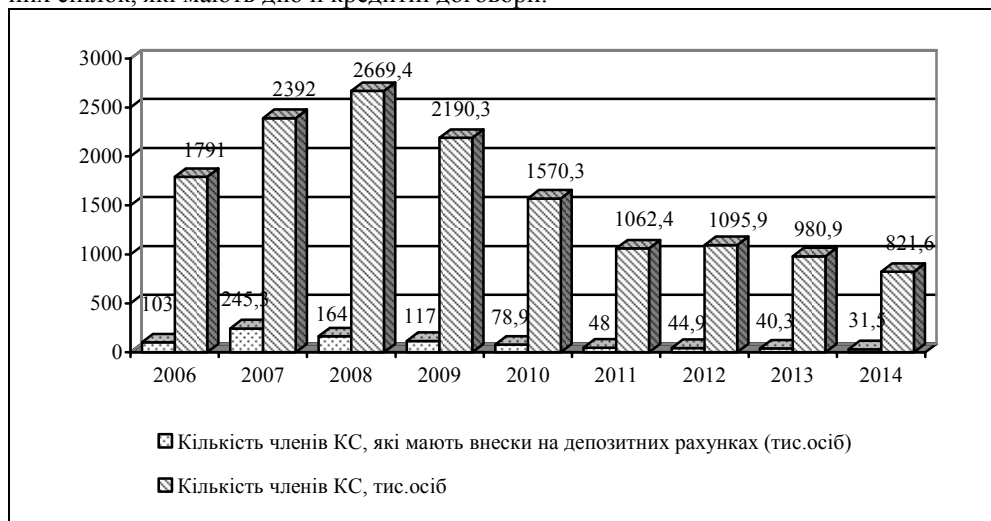

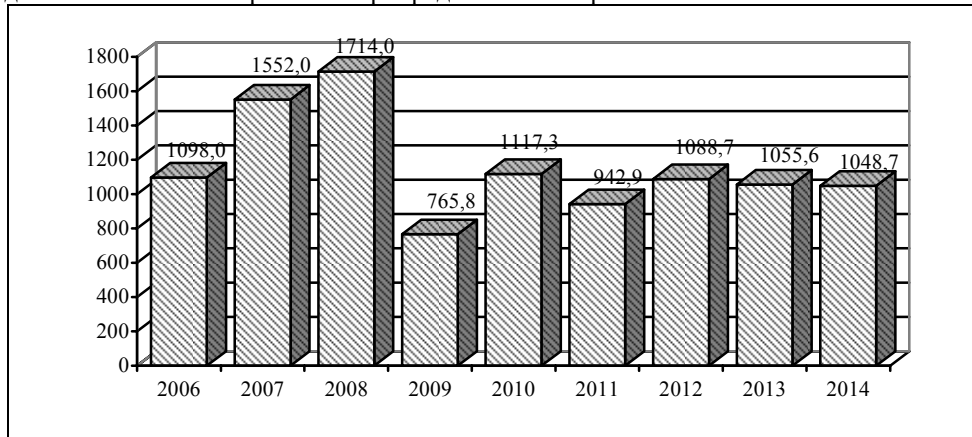
Рис. 1. Динаміка кількості членів кредитних спілок, 2006–2014 рр.

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua/>

У 2015 р. ситуація не покращилася, зокрема, за даними Нацкомфінпослуг, на 31.03.2015 р. кількість членів кредитних спілок становила 826,0 тис. осіб, що на 146,1 тис. осіб (15,0%) менше, ніж за відповідний період 2014 р. Також спостерігалася

зменшення кількості членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори, – з 229,3 до 177,9 тис. осіб і членів кредитних спілок, які мають внески (вклади) на депозитних рахунках, – з 37,5 до 28,4 тис. осіб. Крім того, відбулося зменшення частки інших осіб, які не користуються послугами кредитних спілок, але залишаються їхніми членами, – з 705,3 до 619,7 тис. осіб[2].

Також скоротилися загальні активи, що безумовно негативно позначилося на рівні капіталізації українських кредитних спілок. Показники динаміки капіталізації кредитних спілок з 2006 р. по 2014 р. представлено на рис. 2.

Рис. 2. Показники динаміки капіталізації кредитних спілок у 2006–2014 роках, млн грн

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : // <http://nfp.gov.ua/>

Наведені на рис.2 дані демонструють значне нарощення капіталу у докризовий період (до світової фінансово-економічної кризи 2008 р.) – з 1 098,0 млн грн у 2006 р. до 1 714,0 млн грн у 2008 р., тобто капітал кредитних спілок зріс на 35%. У 2009 р. декапіталізація вітчизняних кредитних спілок впала до 55%. Відзначимо поступове нарощення капіталу кредитних спілок до 1088,7 млн грн у 2012 р., проте за три роки (2010–2012) рівень капіталізації докризового 2006 р. так і не вдалося відновити.

З 2013 р. можемо спостерігати поступову декапіталізацію вітчизняних кредитних спілок з 1088,7 у 2012 р. до 1048,7 млн грн у 2014 р. Складна соціально-політична ситуація в Україні в останні роки (у т.ч. анексія АР Крим і воєнна операція на сході України) поряд з іншими проблемами розвитку вітчизняних кредитних спілок зумовили їхню декапіталізацію.

Характер розвитку кредитних спілок відображає такий показник, як динаміка зростання та структура їхнього капіталу. Загалом зростання капіталу кредитної спілки може відбуватися двома шляхами – екстенсивним (за рахунок збільшення членства) та інтенсивним (за помірною зростання членства та одночасного збільшення відрахувань у резервний фонд, іншими словами, через формування власного капіталу за рахунок доходу). Для якісного аналізу позитивних тенденцій зростання капіталу кредитних спілок необхідно проаналізувати його структуру в розрізі джерел формування (рис. 3).

Дані рис. 3 демонструють тенденції декапіталізації кредитних спілок, а також зростання непокритих збитків.

Продовжується декапіталізація й у 2015 р. За даними Нацкомфінпослуг, загальний обсяг активів кредитних спілок на 31.03.2015 становив 2209,6 млн грн і зменшився на 506,5 млн грн, або на 18,6%, порівняно з відповідним періодом минулого року (на 31.03.2014 р. – 2716,1 млн грн). Загальний обсяг капіталу на 31.03.2015 р. становить 966,5 млн грн і порівняно з 31.03.2014 р. зменшився на 239,1 млн грн, або на 19,8% [2].

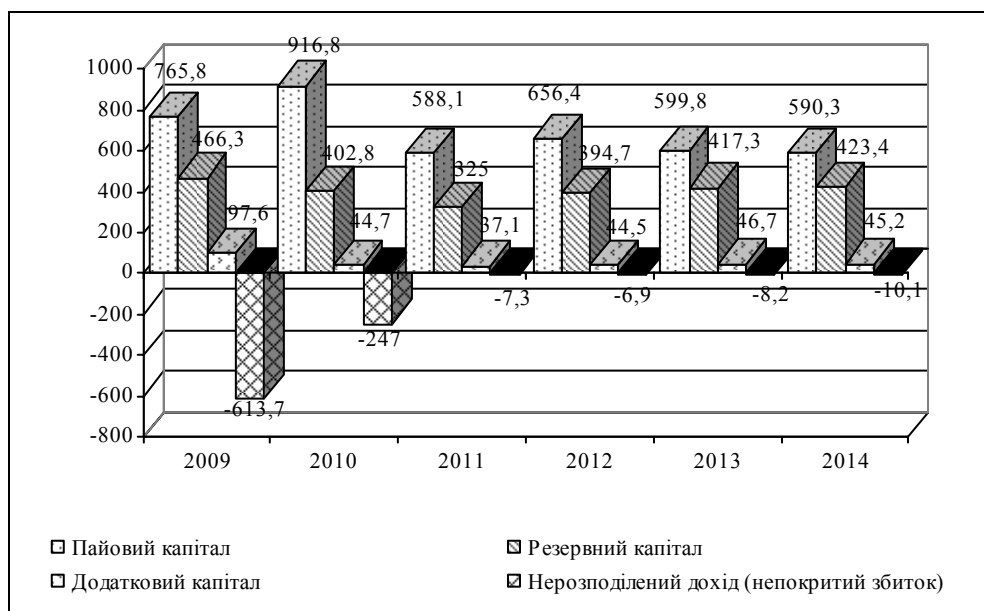

Рис. 3. Структура капіталу кредитних спілок у 2009–2014 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними офіс. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua/>.

Загалом динаміка розвитку вітчизняних кредитних спілок демонструє зниження усіх основних показників діяльності. Поряд із цим діяльність вітчизняних кредитних спілок супроводжується цілою низкою проблем, а також викривленням принципів кооперативного руху. Основними принципами діяльності кредитних спілок в Україні згідно зі ст. 2 Закону «Про кредитні спілки» [3] є: добровільність вступу та свобода виходу з кредитної спілки; рівноправність членів кредитної спілки; самоврядування; гласність. Вітчизняна практика функціонування кредитних спілок демонструє спотворення майже всіх основних принципів діяльності.

Викликає занепокоєння, що великі кредитні спілки з активами понад 10 млн грн займають домінуючу позицію на ринку фінансових послуг – як за кількістю членів (майже половина ринку), так і за зосередженими активами (понад половину ринку). Тобто уже протягом тривалого часу в сегменті небанківських фінансових установ спостерігається дисбаланс. Це, у свою чергу, свідчить про те, що в Україні функціонують професійні небанківські фінансово-кредитні установи – учасники ринку фінансових послуг, які мають достатньо потужну ресурсну базу та, відповідно, надають широкий спектр фінансових послуг щодо залучення вкладів і надання кредитів. Поряд із цим вони користуються пільгами в оподаткуванні. Можна стверджувати, що великі кредитні спілки втрачають свою унікальність фінансово-кредитної установи кооперативного типу. Проте, щоб визначити, чи діє принцип кооперації в окремо взятій спілці, необхідно аналізувати діяльність не в загальних показниках, а в розрізі окремих критеріїв, що ускладнюється непрозорістю діяльності та закритістю інформації.

Кредитні спілки подекуди перетворюються на фінансово-кредитні організації, які обслуговують корпоративні інтереси вузького кола осіб і стають механізмом уникнення від оподаткування, що негативно відображається на ставленні до кооперативного руху загалом. Відсутність довіри до кредитної спілки (незахищеність споживачів фінансових послуг кредитної спілки) зумовлюють вихід членів та/або проблеми із залученням нових учасників і, як результат, зниження капіталізації кредитної спілки (див. рис.1–2).

Науковці відзначають, що світова економічна криза не лише ускладнила умови роботи галузі, але й оголила найгостріші проблеми її розвитку [4]: 1) негаряди, пов'язані з шахрайськими діями керівництва кредитних спілок, для яких спілка – тимчасова фінансова установа, метою створення якої є збагачення шахрайським способом вузького кола осіб; 2) низька ефективність контролю МВС та прокуратурою щодо дотримання законності керівництвом кредитних спілок; 3) низька ефективність контролю вищої профільної структури – Нацкомфінпослуг.

Ми поділяємо думку, що ці проблеми створили неприпустиму ситуацію із захистом вкладників кредитних спілок. Також можна погодитись із тезою, що протягом 2002–2008 рр. сотні спілок було створено лише з метою залучення максимальних обсягів коштів. Далі гроші через мільйонні кредити без застави видавалися «своїм» людям, а самі спілки збанкрутіли через неплатоспроможність.

Декапіталізація вітчизняних кредитних спілок (поряд із несприятливими фінансово-економічними умовами) була зумовлена цілою низкою проблем розвитку: неналежне виконання зобов'язань перед членами кредитної спілки; систематичне порушення прав членів кредитних спілок і відсутність захисту прав, зокрема щодо гарантування вкладів; наявність тіньового сектора у діяльності значної кількості кредитних спілок; відсутність доступу до дешевих кредитних коштів для широкого кола учасників (кредити переважно видавалися для «своїх»); відсутність діючої інфраструктури фінансової та технічної підтримки ефективної діяльності кредитних спілок; неналагоджена операційна діяльність і сервісний супровід фінансових послуг кредитних спілок; низький рівень професійної діяльності та технічної оснащеності переважного числа кредитних спілок; функціонування критичної кількості кредитних спілок, які у своїй діяльності не дотримуються основних принципів міжнародного кооперативного руху та вимог щодо захисту прав їх членів; недосконалість нормативно-правового забезпечення та відповідного нагляду регулятора; оформлення фіктивних кредитів та інші непрозорі операції, які призводять до декапіталізації.

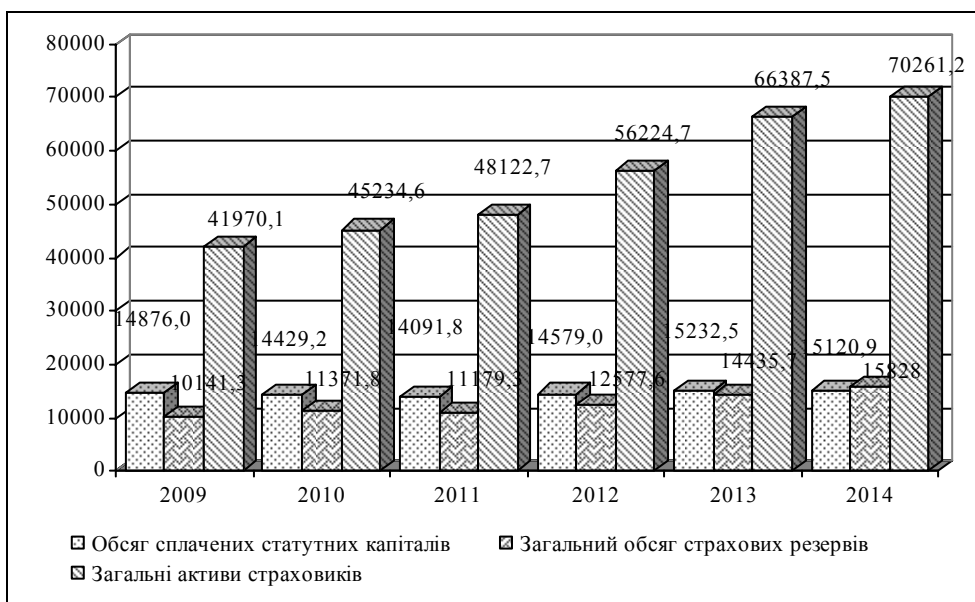
З огляду на соціальну значущість страхового ринку у контексті декапіталізації небанківських фінансових інституцій розглянемо проблеми розвитку вітчизняних страхових компаній. Незважаючи на кризові явища у фінансовому секторі України, ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим порівняно з іншими сегментами фінансового ринку. Поряд із цим діяльність страхових компаній пов'язана з цілою низкою проблем: тривалим періодом ігнорування страхового ринку регуляторами; виходом «слабких гравців»; інвестиційними обмеженнями тощо. Особливої актуальності проблеми розвитку страхових компаній в Україні набувають у зв'язку з подальшою лібералізацією фінансового сектора та поступовою появою потужних іноземних страхових компаній, що зумовлює необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній і відповідного рівня капіталізації.

Динаміка капіталізації страхових компаній України у 2009–2014 рр. наведена на рис. 4.

Загалом дані рис. 4 свідчать про достатньо стабільний рівень капіталізації страхових компаній, поступово зростають загальні активи страхових компаній – з 41 970,1 млн грн у 2009 р. до 79 261,2 млн грн. у 2014 р. Збільшився також обсяг страхових резервів – з 10 141,3 млн грн у 2009 р. до 15 828,0 млн грн у 2014 р. Поряд із цим у 2014 р. знизився обсяг сплачених статутних капіталів страхових компаній – з 15 232,5 млн грн. у 2013 р. до 15 120,9 млн грн у 2014 р.

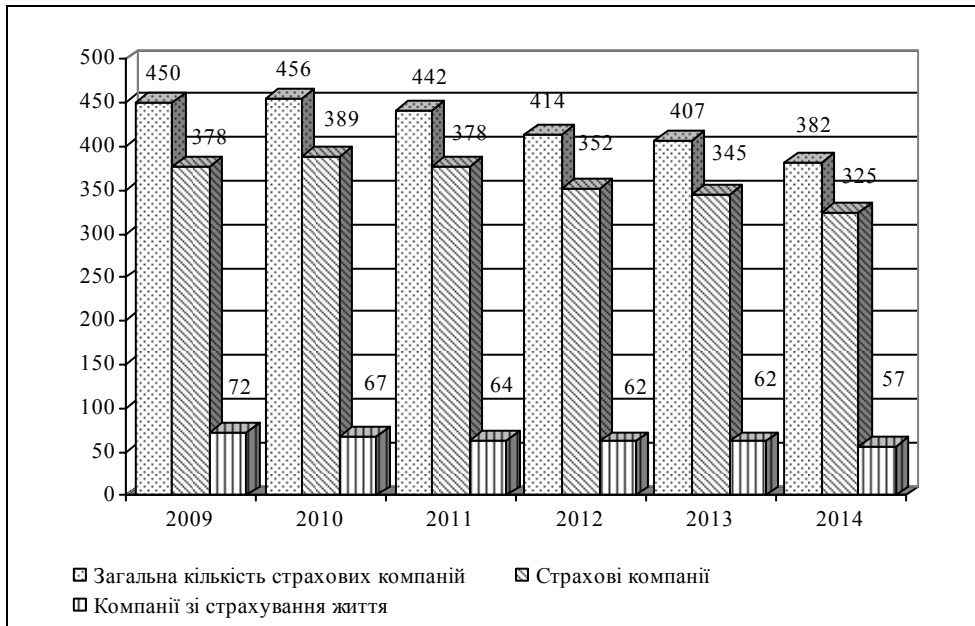
Тобто значної декапіталізації страхових компаній у ці роки не відбулося. Навпаки, можна говорити про певне нарощення обсягів капіталу з огляду на зменшення кількості страхових компаній (рис. 5).

Так, протягом останніх років кількість страхових компаній зменшилася на 74 одиниці – з 456 у 2010 р. до 325 у 2014 р. (у т.ч. кількість компаній зі страхування життя скоротилася на 15 одиниць, з 72 у 2009 р. до 57 у 2014 р.).

Рис. 4. Динаміка капіталізації страхових компаній України у 2009–2014 рр., млн. грн

Джерело: побудовано за даними офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Рис. 5. Кількість страхових компаній України у 2009–2014 рр.

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

З огляду на той факт, що загальні показники капіталізації страхових компаній є досить стабільними та характеризуються поступовим зростанням, можна зробити припущення, що з ринку страхових послуг поступово ідуть «слабкі» компанії. Проте

для остаточних висновків бажано було б оцінити фінансові показники діяльності страхових компаній та причини, через які вони пішли з ринку страхових послуг, що досить складно через непрозорість функціонування.

За інформацією голови Нацкомфінпослуг, у 2015 р. було відкликано ліцензії у понад 60 страхових компаній. Посадовець наголошує, що продовжується «очистка» ринку від неплатоспроможних компаній [5].

Структура активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів, а також технічних резервів і резервів зі страхування життя у 2009–2014 рр. представлено у табл. 2, 3.

Таблиця 2

Структура активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів 2009–2013 рр., млн. грн

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Цінні папери, зокрема:	10968,5	13148,6	14852,7	33942,0	21334,1	22677,0
- акції	9521,8	10905,8	12529,0	29865,2	17834,3	18009,1
- облігації	556,5	652,7	780,3	1467,0	755,6	809,6
- іпотечні сертифікати	20,7	66,7	95,9	0	388,8	468,3
- цінні папери, що емітуються державою	869,5	1523,4	1447,5	2609,9	2355,4	3390,0
Кредити страхувальникам та для житлового будівництва	5,1	5,0	4,6	4,6	4,7	4,5
Грошові кошти на поточних рахунках і готівка в касі	1540,6	1788,6	2116,3	1903,8	2197,8	2805,9
Банківські вклади	6103,7	6464,6	7819,1	8746,1	9296,4	9031,8
Банківські метали	105,3	79,3	70,5	70,9	25,2	36,4
Нерухоме майно	1997,8	2182,6	2054,0	2133,3	1965,3	2045,5
Права вимоги до перестраховиків	3067,7	3940,1	1647,3	1905,4	3038,5	3867,4
Інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	78,4	86,1	77,6	66,0	52,1	61,4

Джерело: складено за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

У структурі активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів переважають вкладення в цінні папери (коливання у межах 70–45%) і банківські депозити (коливання у межах 30–15%). Загалом структура активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів відповідно до Закону України «Про страхування», залишалася незмінною протягом останніх років. Винятком були іпотечні сертифікати: від 20,7 млн грн у 2009 р. до 468,3 млн грн у 2014 р. Зауважимо, що у 2012 р. вкладення в іпотечні сертифікати становили 0 грн. На жаль, інвестиції в економіку України коливались у межах 0,1–0,3% від загального обсягу. Також спостерігається певна тенденція до зниження обсягів інвестицій в економіку – з 78,4 млн грн у 2009 р. до 52,1 млн грн у 2013 р., у 2014 р. інвестиції в економіку становили 61,4 млн грн. Проте говорити, що намітилася позитивна тенденція, рано.

Наведені в табл. 3 дані свідчать про поступове зростання обсягів розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя, зокрема, інвестування в цінні папери зросло з 2 774,5 млн грн у 2009 р. до 4 788,1 млн грн у 2014 р.; зростають банківські вклади та інвестиції в банківські метали; грошові кошти на поточних рахунках і готівка в касі збільшилися з 1 065,2 млн грн у 2009 р. до 1 739,6 млн грн у 2014 р. Деякі показники залишилися майже незмінними. Поряд із позитивною динамікою викликає занепокоєння зниження обсягів інвестицій в економіку України з 51,8 млн грн у 2009 р. до 8,3 млн грн у 2014 р. У цілому обсяг коштів страхових резервів відповідає Закону України «Про страхування».

Таблиця 3

**Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя
у 2009–2014 рр., млн грн**

Напрями інвестування	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Цінні папери, зокрема:	2774,5	2777,0	2843,7	3598,4	4189,6	4788,1
- акції	1914,3	1375,8	1353,4	1107,4	1618,1	1417,9
- облігації	172,4	165,4	261,3	322,6	358,4	418,6
- іпотечні сертифікати	0	0,2	0	0	0	0
- цінні папери, що емітуються державою	687,8	1235,6	1229,0	2168,4	2213,1	2951,6
Кредити страхувальникам та для житлового будівництва	4,6	4,6	4,6	4,5	4,6	4,5
Грошові кошти на поточних рахунках і готівка в касі	1065,2	1104,1	1458,2	1323,2	1578,0	1739,6
Банківські вклади	3535,8	4119,1	5332,6	5750,6	6092,6	6163,2
Банківські метали	74,3	44,2	46,2	22,6	15,5	15,5
Нерухоме майно	731,2	817,8	739,4	791,0	810,8	846,3
Права вимоги до перестраховиків	2027,4	2651,2	1165,6	1571,6	2302,9	2499,6
Інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними КМУ	51,8	23,9	10,2	9,6	28,2	8,3

Джерело: складено за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Окремі дослідники наголошують на несприятливих умовах для інвестування. Відзначається відсутність надійних фінансових інструментів та державних гарантій, а загальний рівень інвестиційної привабливості вітчизняного страхового ринку 52% експертів визначили як середній [6].

Капіталізація страхових компаній поряд із успішною інвестиційною діяльністю залежить від рівня страхових платежів (страхових премій), страхових виплат та інших показників діяльності (рис. 6).

Показники діяльності страхових компаній у 2009–2014 рр. дають змогу виокремити певні тенденції: достатньо стабільне, хоч і повільне зростання валових страхових премій; зниження валових страхових виплат з 6 737,2 млн грн у 2009 р. до 50 065,4 млн грн у 2014 р.; поступове зростання кількості договорів страхування (із загальної тенденції виділяється тільки 2013 р., в якому кількість договорів страхування зросла більше ніж у 2 рази); виплати компенсовані перестраховиками коливаються у межах 967,9 млн грн. – 486,7 млн грн. Незрозумілим є різке збільшення договорів страхування з 35 204,8 тис. од. у 2012 р. до 87 328,5 тис. од. у 2013 р. (на 52 123,7 тис. од.). Водночас валові страхові премії зросли лише на 7 153,7 млн грн. З огляду на такий розрив кількості договорів страхування та зібраних страхових премій можна припустити, що мало місце або укладання фіктивних договорів страхування, або приховування надходжень від страхувальників.

Страхові премії у розрізі видів страхування за 2013–2014 рр. наведено на рис. 7.

Найбільші обсяги страхових платежів надходять від добровільного майнового страхування (у т.ч. страхування фінансових ризиків). Найменші обсяги страхових премій приносять страхування життя, добровільне особисте страхування та добровільне страхування відповідальності.

Слід наголосити, що з огляду на потребу національної економіки у «довгих» грошах особливого значення набуває розвиток довгострокових видів страхування, передусім страхування життя.

Обсяги страхових премій за різними видами договорів страхування життя наведено на рис. 8.

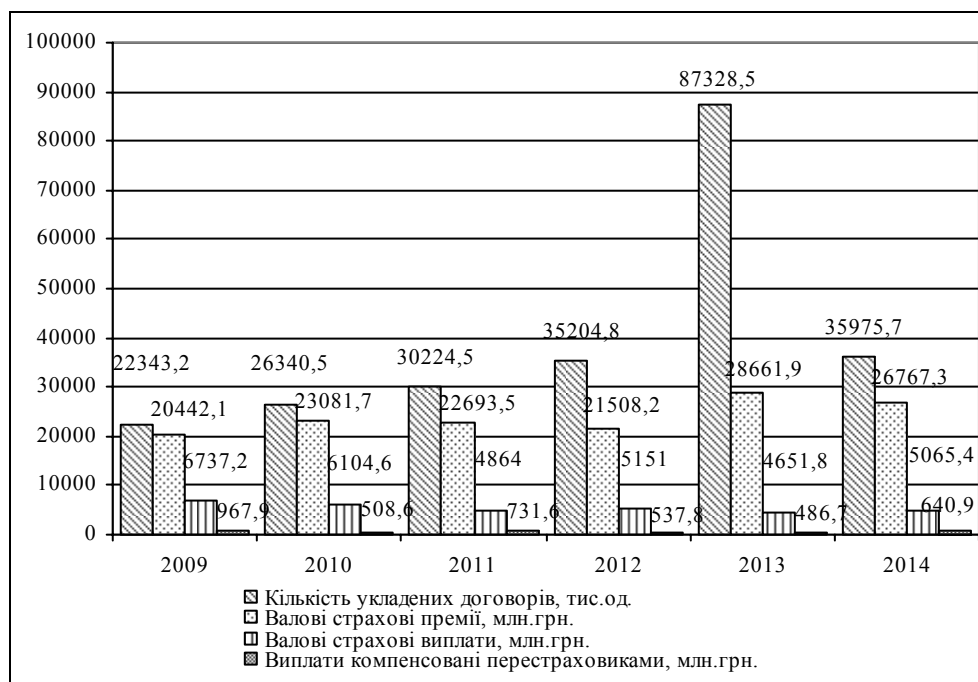

Рис. 6. Показники діяльності страхових компаній у 2009–2014 рр.

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

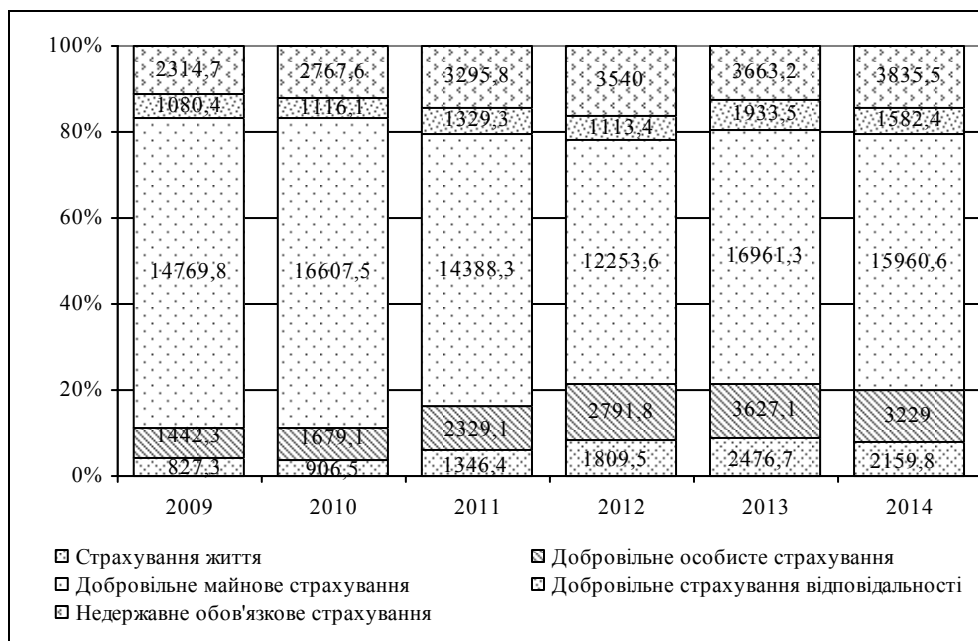
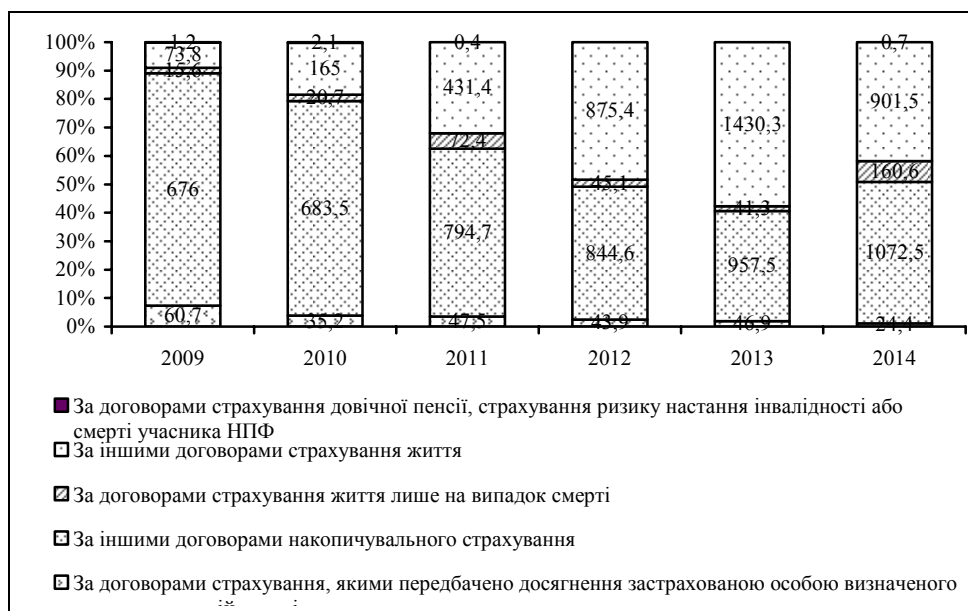

Рис. 7. Валові страхові премії за видами страхування у 2009–2014 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Рис.8. Структура валових страхових премій зі страхування життя за 2009–2014 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Зазначимо, що у країнах ЄС частка страхових платежів зі страхування життя щорічно становить від 2 до 6% ВВП, а в Україні цей показник становить приблизно 0,005% ВВП.

У 2014 р. валові страхові платежі при страхуванні життя становили 2159,8 млн грн, 2337,4 млн грн (понад 90%) надійшли від фізичних осіб; 119,4 млн грн (понад 5%) надійшли від юридичних осіб.

Загалом по ринку страхових послуг від страхувальників – фізичних осіб за 2014 р. надійшло 9 519,9 млн грн (у т.ч. страхування життя – 2337,4 млн грн) (рис.9). Страхові виплати страхувальникам – фізичним особам за 2014 р. становили 2862,6 млн грн. Рівень страхових виплат фізичним особам (відношення страхових виплат до страхових премій) мав тенденцію до зниження і в 2013 р. становив 25,7%. У 2014 р. цей показник дещо покращився і становив 30,1%.

Рис.9. Динаміка страхових платежів та виплат у секторі страхування фізичних осіб за 2009–2014 рр., млн грн

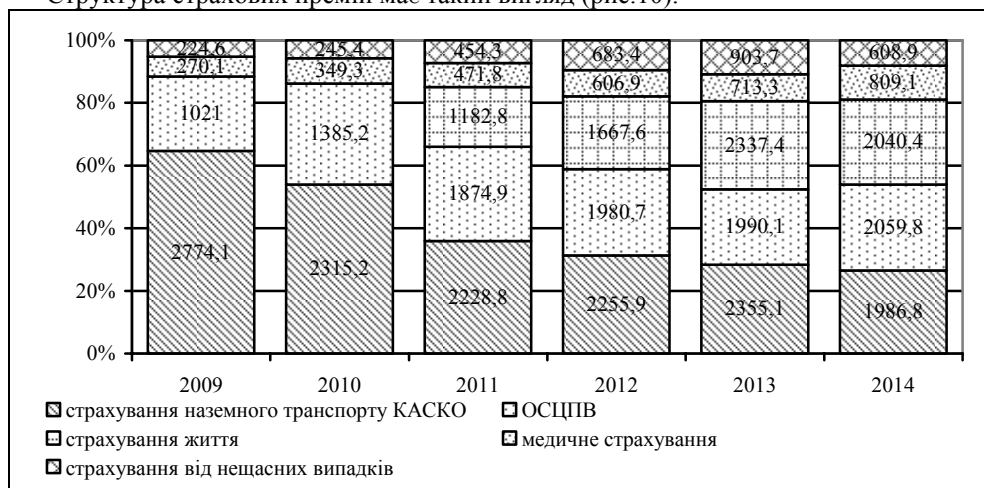
Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Динаміка страхових платежів та виплат у секторі страхування фізичних осіб останніх років (рис. 9) демонструвала стабільне зростання премій від фізичних осіб. Поряд із цим у 2014 р. відбулося зниження обсягів страхових премій від фізичних осіб на 747,6 млн грн. Насамперед це пояснюється зниженням доходів громадян, різким зростанням тарифів на комунальні послуги та зростанням цін на споживчі товари. За даними Нацкомфінпослуг, у I кв. 2015 р. від страховальників – фізичних осіб надійшло 2217,0 млн грн валових страхових премій, що на 1,5% більше, ніж за аналогічний період 2014 р. Загалом слід зважати на той факт, що збільшення обсягів платежів пов'язане передусім із підвищенням вартості страховок, а не із залученням більшого кола страховальників – фізичних осіб.

Рівень страхових виплат фізичним особам залишається на відносно незмінному рівні із незначним зростанням у 2014 р. Таке співвідношення премій та виплат негативно позначається на розвитку страхування фізичних осіб та посилює недовіру населення до страхових компаній.

Структура страхових премій має такий вигляд (рис.10).

Рис.10. Структура страхових премій при страхуванні фізичних осіб 2009–2014 рр., млн грн

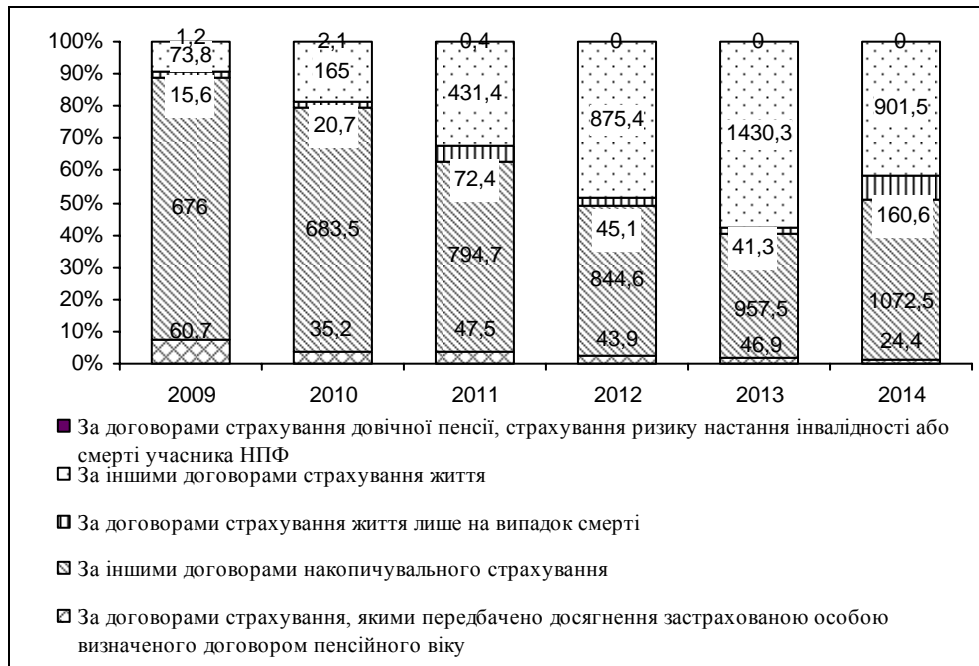
Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Відбувається поступове збільшення страхових премій за договорами страхування від нещасних випадків (рис. 10) – з 224,6 млн грн у 2009 р. до 903,7 млн грн у 2013 р., у 2014 р. рівень страхових премій знизився на 294,8 млн грн. Майже у чотири рази зросли премії за договорами медичного страхування. Досить стабільними є платежі за договорами страхування життя, на жаль, відсутні дані про рівень страхових премій у 2009–2010 рр. Майже удвічі зросли премії за договорами ОСЦПВ. Страхові премії за договорами страхування наземного транспорту КАСКО протягом 2009–2014 рр. знизилися на 787,3 млн грн.

Щодо страхових виплат, за даними Нацкомфінпослуг, основна частина страхових виплат припадає на договори страхування наземного транспорту (КАСКО); страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) та медичного страхування.

Загалом можна дійти висновку, що ринок страхових послуг для населення розвивається і має потенціал для залучення широкого кола населення до укладання договорів страхування (у т.ч. довгострокових договорів страхування життя).

Тенденції зміни показників страхових премій та виплат у розрізі видів страхування життя представлено на рис.11, 12.

Рис. 11. Структура валових страхових премій зі страхування життя у 2009–2014 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Згідно з даними рис.11 загалом валові страхові премії мають тенденцію до збільшення. Поряд із цим зменшилися платежі за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку, з 60,7 млн грн у 2009 р. до 24,4 млн грн у 2014 р. До нуля знизилася платежі за договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ, що свідчить про недорозвиненість недержавного пенсійного забезпечення.

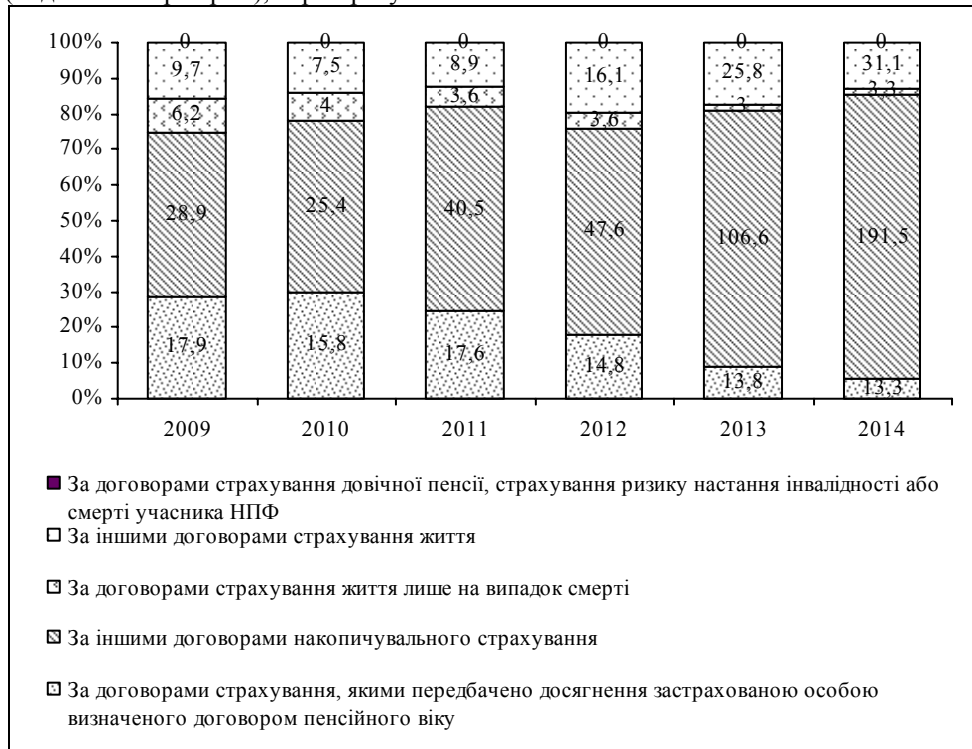
Рис. 12 демонструє сталу тенденцію до зниження виплат за договорами пенсійного страхування, зокрема за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку, відсутні й дані щодо виплат за договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ. Такий стан виплат за договорами пенсійного страхування негативно позначається на розвиткові галузі.

Слід наголосити, що формування системи недержавного соціального страхування, зокрема, медичного, пенсійного та страхування життя пов'язано із цілою низкою проблем. Головною проблемою, на нашу думку, є недовіра населення до страхових продуктів.

Серед основних проблем ринку страхових послуг України, що потребують негайного вирішення, можна виділити: слабку взаємодію державних органів регулювання фінансових ринків загалом і страхового зокрема; численні порушення прав споживачів страхових послуг і відсутність кваліфікації правопорушень; низьку якість послуг; обмежену можливість для інвестування страхових резервів; суперечливість і недосконалість законодавства у сфері ліцензування, реєстрації та здійснення контролю за діяльністю страхових компаній; проблеми законодавчого характеру, що не дозволяють розвивати пенсійне страхування, обов'язкове медичне страхування, а також недосконалість правової бази страхування аграрних ризиків; слабку нормативно-

правову базу діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів і низьку якість наданих ними послуг; проблеми оподаткування страхових компаній (податковий арбітраж), перестраховання.

Рис. 12. Структура валових страхових виплат зі страхування життя у 2009–2014 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними офіц. сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua>

Насамкінець зазначимо, що в Україні небанківські фінансові інституції отримають відповідний розвиток за умови проведення послідовної комплексної державної політики у фінансовому секторі. Уже проведених реформ недостатньо для оздоровлення вітчизняного фінансового сектора. На сьогодні необхідна нова та глибша програма реформ у фінансовому секторі України, яка б, зокрема, передбачала цілісну довгострокову стратегію його розвитку. У свою чергу важливою складовою стратегії розвитку фінансового сектора має стати формування надійних небанківських фінансових інституцій. Першочерговим завданням є завершення створення відповідного законодавства, адже фрагментарний підхід, який мав місце, перешкоджав впровадженню узгодженого регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових інституцій, що призвело до створення та подальшого краху численних квазіфінансових інституцій та, як наслідок, порушення прав споживачів фінансових послуг.

Надійшла до редакції 12.09.2015 р.

Список використаних джерел

1. Операції кредитних спілок : навч. посіб. / Р.Р. Коцовська, У.Я. Грудзевич. – К. : УБС НБУ, 2008. – С. 14–17.
2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://nfp.gov.ua/>
3. Закон України “Про кредитні спілки” від 20.12.2001 № 2908-III [Електронний ресурс]. –

Доступний з : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/print1436520851805730>

4. Панкратова О.М. Проблеми та перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / О.М. Панкратова, О.С. Музалевський // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 34(1077). – С. 103–109.

5. Нацфінуслуг прикрила 60 страховщиків і ініціює своє расформирование [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://business.vesti-ukr.com/107365-nacfinuslug-prikryla-60-strahovnikov-i-iniciuuet-svoe-rasformirovanie>

6. Інвестиційна діяльність страхових компаній України: стратегія та пріоритети [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://forinsurer.com/public/07/01/24/2839>

Надійшла до редакції 12.09.2015 р.

Терещенко А.Н., канд. екон. наук

заведующая отделом финансовых рынков ГННУ «Академия финансового управления» Минфина Украины

ДЕКАПИТАЛИЗАЦИЯ НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУЦИЙ: ФАКТОРЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Поднимается проблема декапитализации небанковских финансовых институтов, в частности кредитных союзов и страховых компаний. Цель статьи – исследовать основные показатели деятельности, а также выявить проблемы развития кредитных союзов и страховых компаний в условиях финансово-экономического кризиса. На основе эмпирических и других методов научного познания сделаны выводы относительно основных факторов, влияющих на эффективность деятельности небанковских финансовых институтов. Основное научно-практическое значение результатов исследования заключается в определении основных проблем развития кредитных союзов и страховых компаний, что служит необходимым условием для поиска научно обоснованных путей усовершенствования функционирования небанковских финансовых институтов.

Ключевые слова: финансовый сектор; небанковские финансовые институты; кредитные союзы; страховые компании; капитализация; декапитализация.

H.Tereshchenko, Ph.D., Senior Researcher, Head of Capital Markets Departments of State Educational and Scientific Organization "Academy of Financial Management", The Ministry of Finance of Ukraine

DECAPITALIZATION OF NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTIONS: FACTORS AND CONSEQUENCES

Formation and development of non-bank financial institutions is associated with a variety of systemic problems. The main problems of non-banking financial institutions include: contradictions in the current legislation; vulnerability of the rights of the consumers of financial services; underdeveloped financial infrastructure and others. One of the main problems of the non-bank financial institutions is their decapitalization, which particularly applies to the credit unions and insurance companies.

Before the financial and economic crisis of 2008, credit unions in Ukraine developed quite dynamically. The number of credit unions and their members was constantly growing, which was indicative of the consumers' growing interest in this sector of the credit market. The system of credit co-operatives and micro-credit had certain advantages over bank lending, in particular, for the middle-strata.

Decapitalization of the domestic credit unions (along with the unfavorable financial and economic conditions) was due to a number of problems: improper fulfillment of obligations to the members of the credit union; systematic violation of the rights of the members of credit unions and the lack of protection of their rights, in particular with respect to the deposit guarantees; the presence of the informal sector in the activities of a significant number of credit unions; lack of access to cheap credit facilities for a wide range of participants (loans were mostly granted to "own people"); lack of proper infrastructure of financial and technical support for effective operation of credit unions; unsuitable operating activities and after-sales support of the financial services provided by credit unions; low level of professional and technical equipment of the vast majority of credit unions; functioning of a critical number of credit unions which, in its activities, did not adhere to the basic principles of the international cooperative movement and requirements to protect the rights of their members; inadequate legal support and supervision by the regulator; registration of fictitious loans and other non-transparent transactions.

Given the social importance of the insurance market in the context of de-capitalization nonbank financial institutions, the author considers the problems of the development of domestic insurance companies. Despite the crisis in the financial sector of Ukraine, the insurance market remains the most capitalized in comparison with other market segments. At the same time, the activities of insurance companies are associated with a number of challenges: the weak interaction of state bodies regulating the financial markets in general and insurance in particular; numerous violations of the rights of consumers of insurance services and the lack of classification of offenses; poor quality of services; limited opportunity for investment of insurance reserves; inconsistency and imperfection of the legislation in the field of licensing, registration and monitoring of the activities of insurance companies; legislative issues which do not allow to develop the pension insurance and compulsory health insurance; as well as imperfect legal framework of the insurance of agricultural risks; weak legal and regulatory framework of the activities of insurance intermediaries, actuaries, average commissioners and the poor quality of their services; problems of the taxation of insurance companies (tax arbitrage) and reinsurance.

The article notes that, in Ukraine, non-bank financial institutions will have appropriate development provided that a coherent and integrated state policy in the financial sector is pursued. The reforms that have been implemented are not sufficient for their recovery. Today we need a new and deep program of financial sector reforms in Ukraine. In particular, such reforms should include a coherent long-term development strategy for the financial sector.

Keywords: *financial sector; non-bank financial institutions; credit unions; insurance companies; capitalization; decapitalization.*

References

1. *Operacii 'kredytnyh spilok* [The operation of credit unions] (2008). Kyiv: UBS NBU, 14–17 [in Ukrainian].
2. Oficijnyj sajт Nacional'noi' komisii', shho zdijsnjuje derzhavne reguljuvannja u sferi rynkiv finansovyh poslug [The official site of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets]. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukraїny "Pro kredytni spilky" vid 20.12.2001 № 2908-III [Law of Ukraine "On credit unions" from 20.12.2001 № 2908-I]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/print1436520851805730> [in Ukrainian].
4. Pankratova, O.M., Muzalevs'kyj, O.S. (2014). Problemy ta perspektyvy rozvytku kredytnyh spilok v Ukraїni [Problems and prospects of development of credit unions in Ukraine]. *Visnyk NTU HPI* [Bulletin of NTU KPI], 34(1077), 103–109 [in Ukrainian].
5. *Nacfinuslug prikryla 60 strahovshhikov i iniciiruet svoje rasformirovanie* [National financial services covered 60 insurance companies and initiates its disbanding]. Retrieved from <http://business.vesti-ukr.com/107365-nacfinuslug-prikryla-60-strahovwikov-i-iniciiruet-svoe-rasformirovanie> [in Ukrainian].
6. *Investycijna dijəl'nist' strahovyh kompanij Ukraїny: strategija ta priorytety* [Investments of insurance companies Ukraine: strategy and priorities]. Retrieved from <http://forinsurer.com/public/07/01/24/2839> [in Ukrainian].